

УДК 378.1:004.78:355.01(477)

DOI:10.30837/nc.2023.3.18

Дистанційна освіта в Україні в умовах воєнного стану

*Надія Северин,
Віктор Северин*

Протягом останніх трьох років українська освіта переживає складні часи, два роки пов'язані з пандемією коронавірусу, а третій — з повномасштабною війною росії в Україні. Така ситуація спричинила неможливість фізично відвідувати як школи, так і заклади вищої освіти та привела до вимушеної трансформації очної форми навчання у дистанційну. Треба справедливо зазначити, що пандемія COVID-19 стала переломним моментом у траєкторії надання освітніх послуг в усьому світі: від початкової школи до вищої були перевірені на стійкість моделі навчання і викладання, які склалися протягом століть. Низка зарубіжних дослідників у своїх працях відмічають значну шкоду, яку завдала пандемія. Так, Уоллер Р.Э., Лемуан П.А., МакКормак Т.Дж. та інші у статті «Стійкість: необхідна навичка для світових лідерів вищої освіти під час COVID-19» пропонують переосмислити і перебудувати основні моделі викладання і навчання для більшої стійкості у

майбутньому, щоб ці моделі й методи посилили видне місце в зусиллях зі створення більш гнучкого і адаптивного навчального середовища для нового покоління учнів і викладачів [6]. Але якщо зарубіжні освітяни вимушено пізнали складнощі дистанційного навчання, пов'язаного з пандемією коронавірусу, то українські викладачі зіткнулися ще й з дистанційною асинхронною формою навчання в умовах війни та постійної небезпеки для життя учасників освітнього процесу і їхніх родин. Тому метою статті визначимо дослідження проблеми дистанційної освіти, виявлення її недоліків і переваг в умовах сьогоденних жорстоких реалій в Україні, прогнозування її впливу на економіку нашої країни у майбутньому.

Аналіз досліджень і публікацій дає можливість стверджувати, що проблема дистанційного навчання є вкрай актуальною та широко вивчається як українськими, так і зарубіжними вченими. Так, автори статті «Що сприяло задоволенню студентів онлайн-навчанням під

час пандемії?» виявили багато проблем, з якими стикаються у навчальному процесі студенти. Серед найбільш важливих факторів, які впливають на задоволення студентами своїм досвідом онлайн-навчання, вони назвали навчальну підтримку, сприйняття технологій і присутність викладача та його інструкції, нагадування, відгуки про навчальну діяльність студентів. Дослідники відкидають прогрес, досягнутий протягом десятиліть щодо порівняльних переваг та ефективності відкритого, гнучкого, дистанційного навчання, особливо для певних контекстів і груп учнів. Їхні висновки більшою мірою стосуються контексту Південної Кореї з її відносно розвинутою технологічною інфраструктурою, тому слідувати їм варто з обережністю, оскільки досвід учнів у менш технологічно розвинутих умовах може бути іншим. У цьому дослідженні не вивчався вплив можливостей онлайн-навчання на інші залежні змінні, такі як залучення студентів, академічні досягнення та задоволеність персоналу, результати яких, певно, виявили б ці проблеми. Загалом, автори підкреслюють необхідність володіння цифровою грамотністю для ефективної і результативної роботи [5].

Найду С. у статті «Після пандемії Ковід-19 настає час переосмислити і перебудувати системи освіти» наголошує, що зараз не час «робити білими» недоліки традиційних занять («кампусів»), а час створювати більш зручне навчальне середовище для наступного покоління викладачів і учнів. «Треба перебудувати інституціональну хореографію, щоб впоратися з нагальними проблемами» [5]. Існує також думка, що співробітники і студенти дедалі частіше закликають повернутися до лекцій періоду до пандемії та супутньої діяльності. Багато навчальних закладів приваблює ідея й можливості онлайн-навчання, вони готові експериментувати з ним паралельно зі своїми традиційними методами навчання та викладання. Тому після пандемії традиційні освітні заклади можуть продовжувати використовувати стратегії дистанційної освіти [4].

У статті «Задоволеність студентів дистанційним навчанням: чи мають значення робота і сімейні ролі?» автори з'ясували, чи впливає роль сім'ї на задоволення від дистанційного навчання, вивчали взаємозв'язок між рольовим конфліктом і рольовою підтримкою у відношенні задоволеності дистанційних учнів, досліджували роль соціально-демографічних характеристик як потенційних модераторів у цих відносинах. Вони зазначили як основний позитивний чинник на користь дистанційної освіти те, що завдяки її гнучкості можливе поєднання багатьох ролей, і це задовольняє студентів. Дослідження показали, що поєднання кількох ролей може мати потенційний позитивний ефект, наприклад, участь у одній ролі може підвищити продуктивність другої ролі або участь у кількох ролях може призвести до розширення ресурсів. Крім того, оплачувана робота може привести до розвитку навичок покращення управління часом, що важливо для ролі студента [7]. Підсумовуючи, зауважимо, що проблема дистанційної освіти викликає активне обговорення у наукових колах за кордоном, і думки дослідників досить вагомі та різні.

В Україні зазначена проблема викликала ще більший резонанс, тому що зараз нам конче необхідно зберегти не лише освіту, утримати вже досягнутий її високий рівень, але й врятувати життя учнів, студентів, викладачів, будівлі шкіл та університетів. Низка українських дослідників долучились до її з'ясування, серед них Савицький М.В., Мамчич І.П., Іванченко Л.І., Береза Л.О., Назаренко О.В., Пономарьова О.А., Уфімцева О.Ю., Шапа Н.М. та інші. Так, вчені пропонують для підвищення якості онлайн-освіти впроваджувати низку реформаторських заходів: забезпечення доступності освітніх послуг в умовах війни, посилення функції контролінгу освітніх процесів і забезпечення їх прозорості та чіткості вимог; підвищення якості освітнього контенту та вдосконалення методології викладання; посилення взаємозв'язків між

навчальним процесом та вимогами ринку (включаючи можливості залучення спеціалістів-практиків); забезпечення прозорості освітніх процесів тощо [2].

Викладачі-практики дотримуються думки, що викладач кожної дисципліни повинен мати власний пакет завдань за усіма видами контролю: поточний, семестровий, комплексний. Завдання мають бути структурованими з прозорою системою оцінювання. Зв'язок зі студентами, проведення занять та надання завдань мають здійснюватися через месенджери або посилання на окремо створені форми тестування. Якісне дистанційне навчання може відбуватися лише за умов повноцінного застосування програмних засобів. Підвищенню якості освітнього процесу та вдосконаленню методології викладання сприяють доступність для всіх учасників освітнього контенту — курсу лекцій, методичних вказівок, навчальних програм тощо [3].

М.В. Савицький вважає, що дистанційне навчання дає змогу організувати освітній процес в умовах війни. Водночас частина студентів і викладачів перебувають у небезпечних зонах — на територіях ведення бойових дій або тимчасово окупованих територіях — і можуть не мати можливості долучитися до нього. Студенти або викладачі, які перебувають у відносній безпеці, можуть не мати доступу до інтернет-покриття або не мати технічних засобів. Автор наголошує на специфіці навчання окремих дисциплін студентів-архітекторів, які неможливо вивчати на відстані, а лише у майстернях [1]. Цю думку ми продовжимо розвивати у своєму дослідженні, оскільки специфіка навчання у художньому виші також потребує використання різних майстерень/лабораторій — кераміки, вітражу, дизайну одягу та інших.

Погоджуючись з авторитетною думкою вчених, варто наголосити, що навчання в умовах війни значно відрізняється від навчання, яке було в період карантину, викликаного пандемією COVID-19. Сьогодні всі учасники освітнього процесу

вимушені працювати у важких фізичних і психологічних умовах, які часто ведуть до розчарування, стресу, психічних розладів, врешті решт, погіршення стану здоров'я. Все це відчутно обтяжує навчальний процес.

Дистанційне навчання в умовах війни в Україні пов'язане з низкою проблем, які викликані знаходженням студентів і викладачів у різних умовах: проживанням за кордоном, в інших містах чи селах України у зоні дискомфорту, в зоні активних бойових дій без належних умов та Інтернету. Іншою проблемою є недостатня забезпеченість студентів та викладачів сучасними пристроями, необхідними для онлайн-занять — комп'ютером, ноутбуком, планшетом чи телефоном або взагалі відсутністю електропостачання. Виявлено брак технічних засобів у 20–30 відсотків українських громадян під час війни.

Шонад рік роботи в таких умовах дає можливість з'ясувати переваги та недоліки дистанційного навчання. Серед переваг зазначено: індивідуальний характер навчання, який дозволяє вибрати зручний час і темп навчання; покращення якості навчання за рахунок використання сучасних засобів, об'ємних електронних бібліотек; формат єдиного навчального середовища, зручного для всіх категорій студентів, враховуючи обмежені фізичні можливості; можливість у стислі терміни навчатися більш ніж за одним напрямком; можливість безперервно підвищувати свій рівень кваліфікації; покращення якості засвоєння нової інформації завдяки активному використанню зображень, тексту, звуку, відеоряду у навчальному матеріалі; економія часу за рахунок відсутності його витрат на дорогу тощо [2].

До недоліків, на наш погляд, слід віднести: проблеми створення єдиної, зручної для всіх учасників освітнього процесу онлайн-платформи — Google meet, Google Classroom, у Національному технічному університеті «ХПІ» (НТУ «ХПІ») — Microsoft Teams програмного засобу Microsoft Office 365); погана якість

Інтернету, причому, не лише в Україні, а й за її межами; необхідність значно більшої підготовки викладачів до онлайн-занять, перебої з електропостачанням у місцях ведення активних бойових дій; небезпека для життя та погані умови проживання на окупованих територіях; зупинки занять і втрата часу через часті сирени та необхідність йти в укриття задля збереження життя; труднощі з організацією занять через зайнятість студентів (роботу чи вивчення мови країни, в якій вони знаходяться); недостатня кількість дистанційних курсів, презентацій та відеоматеріалів за складними темами; складність організації занять через перебування студентів у різних часових поясах; додаткові витрати часу на дзвінки та електронне листування зі студентами з метою з'ясування причин відсутності на заняттях; невміння деяких студентів працювати самостійно тощо. Минулого року нам стало відомо й про заборону працювати дистанційно в українських вишах нашим викладачам, які тимчасово проживають у Ірландії і отримують допомогу від цієї держави. Це унеможливило подальшу роботу викладачів та приводить до їх звільнення з основного місця роботи в НТУ «ХПІ». Дослідники визначають також труднощі, пов'язані з володінням сучасними комп'ютерними технологіями викладачами старшого віку; зниження об'єктивності оцінювання знань студентів у зв'язку з неможливістю встановити ступінь самостійності виконання завдань; зниження мотивації до навчання і, як наслідок, зниження рівня успішності [3].

Щодо іноземних студентів НТУ «ХПІ» зазначимо, що вони з відповідальністю відносяться до дистанційної освіти, розуміючи ситуацію в Україні та вболіваючи за нас. Понад 80 відсотків студентів у першому семестрі відвідували заняття, виконували поточні завдання, біля 30 відсотків якісно склали зимову сесію. Багато студентів знаходилися на момент початку війни у Харкові, встигли познайомитися з нашою культурою, з молоддю й іншими людьми,

з національною кухнею, трохи вивчили українську мову, полюбили нашу країну, тому співчують і висловлюють слова підтримки, пропонують нам приїхати на їхню батьківщину й жити в їхніх сім'ях до кінця війни, і це дуже зворушливо. Деякі з них (з Туреччини, Монголії, Китаю) повернулися додому, інші (з арабських країн) евакуювалися до Німеччини, де зараз вивчають німецьку мову з метою вступити до тамтешніх університетів. Перед багатьма постає питання про продовження навчання вже в іноземних закладах освіти, тим більше, що багато навчальних закладів самі пропонують здобувати освіту у них за спрощеною системою вступу. Тобто студенти здобувають освіту в нашому виші і планують здобути її в іншій країні, що демонструє правильний підхід молоді до отримання освіти і раціональне використання часу в ситуації, яка склалася. Іноземці не тільки засвоюють навчальну програму, але й беруть участь у студентських наукових конференціях, наприклад, «Україна і світ», готуючи з науковими керівниками тези доповідей та виступи на пленарних засіданнях. Так, студент першого курсу з Єгипту Мохамед Таха Саєд Садік підготував тези «Єгипет як світова культурна спадщина», а Адхам Аллаелдін Ахмед — тези «Об'єкти всесвітньої спадщини ЮНЕСКО в Єгипті». Студенти з Азербайджану Мірджавадзаде Анвер та Гатбатзаде Вагіф написали тези «Наука та культура Азербайджану» та «Символічність азербайджанського килима». Іноземні студенти вказують на недостатність спілкування з одногрупниками та викладачами, яке вони мали раніше, тому така спільна наукова робота створює додаткові теми та час для комунікації.

Розглянемо труднощі та переваги дистанційного навчання українських студентів в умовах війни. Студенти Харківської державної академії дизайну і мистецтв зараз також вимушено знаходяться в різних країнах та умовах проживання. З метою збереження контингенту студентів та забезпечення якості освітнього процесу викладачі академії з'ясовують

проблемні питання, створюють навчальні і навчально-методичні матеріали, обговорюють питання мобільності навчання, куратори курсу проводять збори зі студентами та з'ясовують поточні проблеми. У лютому цього року за ініціативою адміністрації академії було проведено анонімне опитування студентів першого-четвертого курсів (бакалаврський рівень). Анкети були розроблені за чотирма напрямками:

- Оцінювання надання освітньої, організаційної, інформаційної, консультативної та соціальної підтримки здобувачів вищої освіти (бакалаврського) рівня вищої освіти.

- Оцінювання якості викладання навчальних дисциплін першого (бакалаврського) рівня вищої освіти.

- Оцінювання якості дистанційного навчання першого (бакалаврського) рівня вищої освіти.

- Оцінювання якості освітнього процесу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти.

В опитуванні взяли участь 85 студентів, кожен з яких надав відповіді на чотири анкети, яких загалом було зібрано і опрацьовано більше трьохсот. Наведемо відповіді студентів на деякі запитання. На запитання «Якої дисципліни не вистачає?» 75 відсотків студентів відповіли, що не вистачає дисциплін, які допомагають створювати дизайн інтер'єрів у реальному житті. Студенти 2–4 курсів наголосили на труднощах, пов'язаних з недостатнім володінням викладачами і студентами комп'ютерними технологіями; 50 відсотків цих студентів виконують завдання за допомогою ручної графіки, що створює певні проблеми, оскільки на сучасному ринку праці компанії не звертають уваги на ручну графіку, надаючи перевагу сучасним технологіям. 85 відсотків студентів 3-го курсу зазначили, що адаптувалися до дистанційного навчання, але вказали на складність дистанційно виконувати завдання з рисунку. На питання «З якими труднощами ви зіткнулися в процесі дистанційного

навчання в умовах воєнного стану?» всі студенти відповіли, що складно виконувати практичні завдання за фахом — без доступу до майстерень і лабораторій недостатньо сформувані навички організації самостійної роботи. Ця проблема також гостро постає на 2-му курсі при вивченні дисципліни «Робота в матеріалі (кераміка в середовищі)», оскільки у студентів раніше майже не було досвіду виконання керамічних виробів, тому вони просять доступно пояснювати їм у онлайн-форматі, як практично виконувати такі завдання. Як бачимо, дуже важливу роль відіграє робота в майстернях та лабораторіях, і її недостатність/відсутність створює суттєві проблеми у навчанні. На питання «Для вашого рівня розуміння консультації або лекційний матеріал викладачів були занадто складними/занадто простими/зрозумілими?» більшість відповіла, що вони були зрозумілими, але не зовсім зрозумілими були брендинг та маркетинг проектування і рисунок. На питання «Якої дисципліни, на вашу думку, не вистачає, що хотілося б змінити?» студенти відповіли, що хотілося б додати комп'ютерне моделювання в програмі 3D max та дисципліни «Портфоліо», додати програми з візуалізаціями світлової анімації та моделюванням. Майже всі студенти наголошують на необхідності розвитку соціальних мереж, запровадженні обов'язкового інструктажу з користування платформами для онлайн-навчання, вивченні комп'ютерної графіки, вивченні програм візуалізації (починаючи з 1-го курсу), практичних заняттях з засвоєнням нових технологій та комп'ютерних програм, запрошенні дизайнерів-практиків. Важливо втілювати інновації у середовищному дизайні, відвідувати реальні об'єкти, технічні виробництва, дизайн-студії або запрошувати фахівців-практиків для лекцій у форматі «запитання-відповідь». Ці та інші важливі питання були з'ясовані завдяки анонімному опитуванню. Додамо, що велику допомогу в організації дистанційних занять надають куратори курсів,

вони підтримують зі студентами тісний зв'язок та допомагають вирішувати поточні проблеми.

Проблема якості освіти в Україні в умовах війни є важливою та вкрай актуальною, оскільки популярність вищої освіти залишається на високому рівні. Наші заклади вищої освіти усвідомлюють, що спільною рисою всіх успішних країн є визнання пріоритету інтелектуального потенціалу для забезпечення сталого розвитку країни, тому докладають усіх зусиль, щоб утримати досягнутий довісний рівень. На нашу думку, формула успішного дистанційного освітнього процесу в цілому виводиться правильно, оскільки обидві його сторони зацікавлені у високій якості освіти. Студенти вважають, що труднощі, викликані війною, тимчасові, вірять у неминучу перемогу України та повернення до очної форми навчання (з можливими елементами дистанційного навчання). Але війна негативно відіб'ється на економіці нашої країни, якщо певна кількість українських молодих людей вирішить залишитися за кордоном, а це означає для нас втрату цінних кадрів у майбутньому. І навпаки, якщо наша молоддь все ж повернеться до України, то молоді фахівці зі знанням іноземних мов привнесуть передові європейські технології, новий підхід до вирішення питань, нове світобачення, норми моралі і поведінки у нашу країну, що в результаті стане перевагою при майбутній інтеграції у європейську спільноту.

Відомості про авторів:

Северин Надія Василівна — кандидат філософських наук, доцент; Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»; Харків, Україна; email: severin.nadiya@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4802-1738>

Северин Віктор Дмитрович — кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри «Дизайн середовища», Харківська державна академія дизайну і мистецтв; Харків, Україна; email: viktorseverin21@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0049-0815>

Література

1. *Савицький М.В.* Вища освіта в умовах війни: напрацьовуємо спільні рішення // Освіта в умовах війни: реалії, виклики та шляхи подолання : матер. II Форуму академічної спільноти. Дніпро : ДВНЗ «ПДАБА», 2022. С. 7–9.
2. *Уфимцева О.Ю.* Переваги та недоліки дистанційного навчання в сучасних умовах / О.Ю. Уфимцева, Н.М. Шапа // Освіта в умовах війни: реалії, виклики та шляхи подолання : матеріали II Форуму академічної спільноти. Дніпро : ДВНЗ «ПДАБА», 2022. С. 39–40.
3. *Уфимцева О.Ю.* Розробка методики оцінки ефективності впровадження електронної освіти // Соціально-гуманітарний вісник. Харків : СГ НТМ «Новий курс», 2018. Вип. 24. С. 81–82.
4. *Carroll J.* Teaching needs teachers. The Weekend Australian, 2022.
5. *Naidu S.* In the wake of COVID-19. A time to rethink and reengineering systems // Distance education. 2023. vol. 44. P. 1–5.
6. *Waller R.E., Lemoine P.A., McCormack T.J., Garretson C.J. & Richardson M.D.* Resiliency: A necessary skill for global higher education leaders during COVID-19 // International jour. of Education humanities and Social Science. 2020. vol. 3(6). P.55 — 67.
7. *Waterhouse Ph., Samra R., Lucassen M.* Distance education srudents' satisfaction: Do work and family roles matter? // Distance education. 2022. vol. 43. № 1. P. 56–77.

20.03.2023